

Képek egy erdélyi iskolából.

Klasszicizáló homlokzatával, nyugodt vonalaival és tömegével időfelettinek tűnik, méltósága szinte megsüvegelésre készíti a darócba öltözött falusiakat, akik az épület mellett, az országúton haladnak bivalyvontatta szekerekkel. Örökké álló órája is a mozdulatlan eszményeket példázza, erkélyén sohasincs nyitva a szárnyas ajtó, a tömeg hiányzik a hatalmas udvarról, és kongó folyosóin, a csaknem méteres falak közt eltörpül az ember: diák és tanár egyaránt. Nem emberekre tekint monumentálításában, hanem a hegyekre, melyek mögül kibukkan a hajnali nap, hogy rászórja sugarait a fehérbádoggal tetőre s felszívja a harmatot a nagy kert fűszálairól, s pillantása, üvegszemeinek visszfénye akkor is hegyekre irányul, amikor az alkonyati fény törik meg rajta. A hegyek méltó társai, a messze észak felől fehéren szikrázó havas, néhány ódon torony a közelben s a mult, mely talán-talán méltó keretet szolgáltatott a falak közt zsúfolódó klasszikus emlékeknek, Zeusz és Junó szobroknak, ókori csataképeknek, rég-meghalt püspökök és pap-tanárok szakállas, zordon arcképeinek és az irdatlan könyvtömegnek, melyet a tünt idők titokzatos rendeltetéssel halmoztak össze a falak közé.

Télen nyirkos hideg, nyáron hűvösség és nagy csönd árad a falak közt, s hiába nyitják ki a vakuló ablaktáblákat, egy tavasz s egy nyár kevés a kőtömeg felhevítésére, aminthogy a legfagyosabb tél sem tudja kiűzni az augusztusnak ittrekedt szénaitatából az utolsó foszlányokat. Ez az iskola maga a konzervativizmus, ugyan nem illenék hozzá idegesen mozgó városi gyermekhad, kívülről behallatszó autódudálás vagy villamoscsengetés! A tempósan mozgó mezőségiak otthonosak benne, a kék lajbis, halinaharisnyás, télen-nyáron csizmás, feketekucsmás gyermekek, akiknek kissé felnagyított másai csupán a hétfőn-pénteken — hetipiac idején — vagy egyéb rendkívüli alkalmakkor betömeglő apák. Ilyenkor hosszú sorban állnak a szekerek az iskola előtt, lassú állrángatózással kérőznek a bivalyok és élelmes piaci árusok kínálgatják portékáikat a künn maradtaknak. De benn komolyabb a hangulat: a szeptemberben „feladott” gyermekek nagyokat nyelve majszolják az anyai kézből jövő cipőt, szalonnát — hiába, vékony a koszt a „bennlakás”-ban! —, szájukban a falat és a szó összekeveredve forog, apa és anya aggódó szeretettel nézik a csemetét. A szellemi egészséget a kiskönyv mutatja majd meg, de a testi állapotról a kerges kéz is meggyőződhetik, megtapogatva a kisfiú karját, gyöngéden megemelve a súly megállapítása céljából, a patkolókovácsnál megszokott lábemelő mozdulat pedig arra szolgál, hogy a kis csizma épségét nézzék. No, jó még, kitart husvétig! A ruha bizonyosan elbírja azt a kis időt, hiszen olyan vastag és kemény, hogy egymagában is megállna, gyerek nélkül, a nagysága pedig úgy van kiszámítva, hogy esztendőre is jó legyen. Minden vizsgálat, kérdezősködés és csomag-átadás a folyosón történik, az internátusnak hiába van fogadó-szobája, a kis hely valahogyan nyomaszt. Jobb a hangos folyosón állva elintézni a gyermek meglátogatását, fejük

fölött egy kép a tragikus költő házával vagy Scipio Africanus zord arcképével, a csengő rikoltva szólítja az osztályba a diákokat, tanárok vonulnak el könyvekkel hónuk alatt; mindezt a szülők éber figyelemmel kísérik és hazafelé menet, míg az állatok lassan bandukolnak a kaptatókon, bizonyára meg is beszélük, a gyermekre vonatkozó többi észrevétellel együtt. Hát még újév után! Amikor kihívza, újciszmasan leteszik a szekérről a vakációról „feljött” diákokat! A hófehér kendővel átkötött kenyér kikandikál a jó anya kötényéből, füles kosárban a kolbászneműek, némely cserépedény pedig káposzta jelenlétére enged következtetni. Így aztán valahogyan ki lehet bírni még a mai rossz világban is... De meg is látszik a pufók arcokon a gondos táplálás, nyoma sincs halvány városi színnek, amint hogy a bennlakó nebulók általában nem sok közösségbe jutnak diákságuk alatt a várossal. Szorosan fogja őket a falu, az otthon, a család; a székiek nem vetik le kék kabátjukat, a hálótermekben az ágyak gazdái szinte falunkint csoportosulnak s a barátság melegebb szálai is inkább a közelebbiekkal, mintsem a „ki tudja milyen” városiakkal szövődnek. A falusiak szerepe nem alárendelt ebben az iskolában: osztályonként 60—70% a vidéki, s a fennmaradó csoport is inkább átmeneti városi, semmint ősi pátricius. Ebből a városból a régi polgárság elfogyott, mint a préríkről az indiánusok, s a dekadenssé vált helybeliek nyomát most friss erejű bevándoroltak fürkészik, a világ forog s üresen itt sem marad egyetlen hely sem.

A nyolc osztályból négy osztály gimnáziumi, a felső tagozat pedig koedukált kereskedelmi középiskola névre hallgat, — kétszer kell elmondani minden érdeklődőnek ezt az összeállítást, annyira szokatlan. Bármennyire egygyekovácsolódásra szánták a felsőbbek ezt a két típust, a negyedik gimnázium után mély árok nyílik, melyen csak szórványosan vernek hidat a kísérletezők. A minden tekintetben indokolatlan szakadék a humanisztikus és gyakorlati iskolafajok között — csepp a tengerben a példa, de jól látszik: — egyre tart, s remény sincs megszüntére. Világok s az annál is többet jelentő felfogásbeli különbség, neveltség, kölcsönös lenézések és értetlenségek választanak el egymástól, holott tanár és iskola, diák és nevelés, ünnepélyek és események egyazon mikrokozmoszban élnek. Izgató kérdés, hogy a nagyon sok mindenen eluralkodó bürokratikus okokon kívül van-e valámi speciális táji szín a nagy különbségérzésben? Talán a kollégiumok földjének titkosan továbbrezgő gondolkozásmódja, mely a magasabb iskolában kizárólag gimnáziumot kíván látni? Vagy Erdély klasszikus légköre, a gyakorlatias érzék nagy hiánya ad magyarázatot arra, hogy a kultuszkormányzat ilyenfajta iskolaalapítási terve ellen sok érvelés hangzott el, éppen a helybeliek részéről? Minden esetre tény, hogy az új iskolai szervezés nem forrott össze, távolról sem, a milliót alkotó tájjal és emberrel; a gimnáziumi osztályok valahogyan csonkák, a kereskedelmi iskola tanulói pedig félig-meddig országjárókból állanak, olyanokból, akiket létszámokból utasítottak ide a központi intéző körök. Álomszerű életet élnek itt a győriek, szegediek, hódmezővásárhelyiek, szombathelyiek, délvidékiek és tor-

naljaiak — csupa olyan helységet említettünk, ahonnan valóban tanulók ülnek az iskola felső osztályainak padjában —, őket nem fűzi semmi e mezőségszéli furcsa kisvároshoz, de az iskolaépület is bezárja előttük kincseit s szelleme csipkerózsikaként alszik, rejtve előlük. Mert arra, hogy bármiféle helyi tanterv vagy akár csak helyi tananyag-részlet is egybehangolná a nagy ürességet, természetesen gondolni sem lehet; a keretek zsúfoltak, a tanulónak egyetlen perc ideje sincs a sokféle tantárgy és járulékai, rendezmények és kötelező megjelenések közepette, és jöhet bármilyen varázsos tavasz, zöldelhetnek a mezők, ujjonghat az erdő és virulhat a rét, a diák bezárva marad a kőházak és betűszántotta papirmezők világában. Intézményesség nélkül: gyámoltalan a szabadságra, kirándulásra, tájnézésre, — intézményesen pedig: ugyan hol van lehetőség, de igazán, s nem papirforma szerint, a kirándulásra?! Nincs olyan jelentéktelen mozzanat a tárgyi nevelésben, mely ne érdekelne erősebben a tantervet, utasítást, ellenőrző hatóságot és rendelkezések halmazát, mint az a végtelenül primitív kérdés, hogy vajjon ismeri-e legkevésbé is az iskola növendéke az iskola közvetlen környékét, a szomszéd falut vagy erdőt, a folyót, mely határában kanyarog, a népet, mely a vármegye lakosságának háromnegyedét teszi... A gimnáziumi osztályok tanulóiban ép és teljes ez a táji kapcsolat, de kizárólag azért, mert *otthonuk* a vidék és akarva-nem-akarva meg kellett ismerjék környezetüket. Micsoda nagyszerű lehetősége lenne ebben a tanulóanyagban a tervszerű továbbépítésnek, mindenféle igazi, egészséges és öncélú tájfejlesztésnek, akár csak a mezőgazdasági szintemelés vagy a kulturális továbbfejlesztés kizárólagos jegyében is! Ám a táj élete merőven száműzve a vén falak közül; a falu élete és gondja, a szántás és utak kérdése, a tél foglalkozásai és a nemzetiségi kérdés, a születések számának alakulása és a magyarság szociális helyzete, a háború gondjai és az új határ égető problémái, az új terményértékesítési rend és az árak, röviden: minden, ami az életet és a közvetlen tennivalót súrolja, odakünn marad a bivalyokat vigyázó legénnyel, s idebenn, az iskolában, titokzatos és a környezettől merőben idegen eszmék szerint igazodik a dolgok rendje... Néha látni megbujó diák csoportokat, ahol a tavaszi málávetésekről beszélnek, de ijedten vagy szégyenlősen hallgatnak el, ha valamelyik „hivatalos” iskolai ember közeledik, feleléskor is kibuggyan belőlük valami természetes falusi kifejezés vagy az észjárás rusztikussága, de hamarosan elnyomja ezt a gondolatot a beszajkózott iskolai monotonitás, még akkor is, amikor pl. földrajzórán legszűkebb hazájukról esik szó. Az ember lelke sir belé, mikor hallja a kis mezőségi parasztgyermekeket a Mezőségről felelni, csapadékról beszélnek, állattenyésztésről meg földmívelésről, csekély népsűrűségről és nevezetesebb gócokról, persze, a fogalmakkal sincsenek tisztában, viszont pl. a köves utakat nagyon jól el tudnák sorolni és ha mindegyikük csak faluja környékét mondaná el társainak, máris sokban vitte volna előre az *igazi* szülőföldismeretet. Ilyesmiről azonban a „hivatalos” órán, ahol percre kell kiszabni az anyagot és vágtatni az oldalakkal, szó sem lehet; legfeljebb ha külön beszélget el a tanár a gyerekekkel az otthoni dolgokról...

Erdély egész élete ott lüktet a pár száz méternyi távolságban húzódó vasútvonalon meg az iskola előtti országúton, de az iskola a keleti mesék levágott emberfőjének csudálatos álméletét éli. Mesterségesen lefojtva mindaz, ami a vért mozgásban tartja, de nem adva meg a gyermekkor valódi boldog gondtalanságának csöndes keretét sem: ez a furcsa kettősség szabja meg az itteni diák gondolatainak eredőjét. Világrészek és évezredek távlatai vázolódnak fel előtte egy-egy órán, de ha megkérdezzük, ki járt már Budapesten, egyetlen kéz ágaskodik, a fővárosból ideszakadt vasutas fiáé. A város multja pedig, mikor egy órán véletlenül szóba került, olyanféle hatást tett minden tanulóra, mint valami hihetetlen mese. Hogyan, hát valóban ez az álmos fészek volt valamikor Erdély kereskedelmi központja?! Pedig az iskola hatalmas, ide már nem is való könyvtára, zsúfolva a város hajdani kultúráltságát napnál világosabban hirdető művekkel, — tizenötezer kötet egy vidéki algimnáziumban egymagában olyan tény, mely meggondolkodtathat akárkit. Hát még ha valaki a kvantitás mellett a kvalitásba beleámulva végigjárja a szekrényeket és lehajol a por alatt megbujó alsó fiókokhoz is! De hogyan tartsa rendben a könyvtáros heti 22 óra, osztályfőnökség, iskolaleventeparancsnokság, tandíjkezelés és hadifogságban eltöltött 6 év mellett ezt a könyvtárat?! Hiszen ide muzeumi tisztviselő kellene, aki kijelölné az értékeket és kiselejtezné az arra valókat, aztán szekrények, modern kartoték, fűtési, tehát hozzáférési lehetőség télen is, mindenek felett pedig idő, idő, ebben a sokféle iskolai szervezettel és mellékfoglalkozással megterhelt tanári életben... S hol van mindez?! A minisztérium tehát csak küldi tovább a könyveket, a leltárak rovatai lassan megtelnek, a könyvtár pedig atlantiszként él a mélységben. S hány ilyen könyvtár van Erdélyben! Hiszen itt mégsem pusztult el olyan rettenetes mértékben a mult, mint az Alföldön.

Az Alföld: a bőség és a jó kenyér mesés világa az iskola kisdíákja szemében. (Vajjon ki hinthette el ezt a hitet?) Öregesen legyintenek kezükkel: könnyű az Alföldön, hiszen ott fehér kenyeret eszik minden ember és bőviben a jószág a takarmánynak, Tisza a halnak... Egy kis vágyódás is cseng az okosabbja szavában, a magyar tenger utáni nosztalgia ebből a fojtogató nemzetiségi világból. Még most is többnek, jobbnak, szebbnek és gazdagabbnak képzelnek bennünket „anyaországiak”-at, pedig már megismertek valamennyire... De nincs panasz az idomulás ellen sem. Már pontos különbséget tud tenni az iskola altisztje is a nagyságos és méltóságos között, tudja, mi a cím és jelleg és a valóságos, nemrég már az alázatos tisztelettel-t is hallottam szájából. Szórványos jelenségek ezek, az erdélyi kisdíák még természetes mozdulattal nyújtja kezét az úrfélének is, és tekintélytisztelete nem párosul feltétlenül szolgai meghunyászkodással.

Hiszen anyagnak nagyon is jó lenne még ez a szerencsétlenül elkeveredett mezőségi tájfajta is, csak hát a csakok légióját ne kellene elkezdeni! S inkább elhallgatni, mint kimondani... De mondjunk is néhányat! A jövő értékét látnánk az itteni fiatalságban, ha nem adná fel a magyar szempontból annyira értékes román nyelv-

tudását, sőt kellő nyomatekú figyelmeztetésben lenne része hivatalosak oldaláról, hogy a román nyelvi órák a középiskolában igenis *komoly* okokból rendszeresítették! Ha az internátusi keret, melyben iskolai életük egyedüli lehetségesként mozoghat, teljesértékű művelődési alkalmakat nyújtana, valósággal egy-egy kis Eötvös-kollégium lenne minden erdélyi középiskolai internátus, nem pedig rideg tanulóotthon, ahol fillérre és centiméterre van kiorpírozva valamennyi költségvetési tétel. Kis körök alakulhatnának itt, ahol szakszerű és teljesműveltségű (persze, *jól fizetett!!*) nevelőkkel együtt kereshetnék a tanulók a sok erdélyi magyar kérdésre a korszerű választ, az ország végtelen, pénzben ki sem fejezhető értékű hasznára. Ha lehetősége lenne az erdélyi diáknak arra, hogy régi ősökhöz hasonlóan a művelt országokat külföldön is bejárja, de addig is legalább saját hazáját ismerje meg bármiféle utazás, szállítás vagy országjárás kapcsán. Ha kimenekedhetne a sokszor fojtogató szociális helyzetéből s a tandíjkedvezmény juttatásának, ösztöndíj és ingyenes hely elnyerésének kevesebb *külső* kelléke kívántatódna meg, s inkább csak azon lenne a hangsúly, hogy miként lehet *magyar tehetségeket, értékeket* ingyen és jó iskolázásban részeltetni! Ha a sok esetben rendkívül selejtes és főleg hiányos ajándékkönyv helyett, amit testvériskoláktól, vállalatoktól és közületektől kaptak, a műveltség csúcsán állók által összeválogatott, izléses külsejű kötetekből egybegyűjtött könyvtárak állnának rendelkezésükre s ha mindenek felett *érvényesülni engedné a hivatalos vezetés a helyi hatások közül azokat, amelyek feltétlenül nevelő értékűek, öntudat-eszméltetőek, gerincet adók, tradíciót izmosítók, gyönyörködtetőek és az itteni ember lényegének belsejében gyökereznek*...

A tanár feladatairól, aki ezen a sok tekintetben magános posztpon áll, a világ szélére hullva és ideálok csillagait kutatva, — máskor, sokszor szóltak, de szóltunk magunk is. Legfontosabb tennivaló itt is a *kultúra egésze* felé való törekvés, és e sok gonddalgyötrő világban is meg kell maradnia a szellem emberének, a világosságot inkább oltogató, mint gyújtó és barátságtalan korban is őrzőnek, virrasztónak. Arányait és arcát gyorsan kell tudnia változtatni: egyszerűséget és megértést kell mutatni a kicsinyek felé, mélységet az igazi nagyságok felé, tükröt a halhatatlan fények irányába. S *szeretnie* kell, mert szeretet nélkül elvész a tudás ebben a sokat zaklatott Erdélyben; szeretnénk ezerszeresen felerősítve fülébe harsogni mindenkinek, akinek valaha is köze lesz ehhez a különös kis országhoz, hogy *itt csak a megértés és a szeretet képes harmóniát teremteni, az erőszak soha!* És a néhány futó képben és felöltött gondolatban idehozott erdélyi iskola elvonuló, szótlán csoportjainak kisdiákja felé is mosolyt és szeretetet kell hinteni: e román kisfiúk talán még megmenthetők egy jövő számára, mely bizony-bizony nem épülhet fel máson, mint a kölcsönös megbecsülésen és megértésen.

Aldobolyi Nagy Miklós: